

Висновок

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Щепаченка Владислава Ігоровича
на тему «Соціально-економічний розвиток населення
пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів на
території України: за матеріалами скляного посуду черняхівської
культури»**

**з галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 – Історія та археологія**

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи. Рівень набуття здобувачем теоретичних знань, умінь, навичок та компетентностей, визначених стандартом вищої освіти третього освітньо-наукового рівня за відповідною спеціальністю.

У процесі підготовки дисертації здобувач проводив роботу регулярно, послідовно дотримуючись графіку виконання дисертації. Зазначені в індивідуальному плані наукової роботи розділи дисертації були представлені та обговорені на кафедрі з метою отримання рекомендацій щодо їх доопрацювання. Також було виконано вимоги щодо публікаційної активності. Зокрема, вийшли друком 4 публікації (дві у вітчизняних фахових виданнях категорій «А» та «Б», дві у закордонних виданнях індексованих науково-метричних базах Scopus та Web of Science). Навчальну складову індивідуального плану було виконано в повному обсязі. Здобувач успішно склав відповідні заліки та іспити й пройшов асистентську практику, що було відображено у щорічних звітах аспіранта. Завдяки виконанню освітньо-наукової складової програми забезпечено набуття здобувачем теоретичних знань, умінь, навичок та компетентностей, визначених тимчасовим стандартом вищої освіти третього освітньо-наукового рівня за відповідною спеціальністю, затвердженим Вченою радою університету (в умовах

відсутності затвердженого стандарту за спеціальністю 032 – Історія та археологія).

2. Обґрунтування вибору теми дослідження. Мета, завдання та методи дослідження. Об'єкт та предмет дослідження.

Вибір теми дослідження був зумовлений її актуальністю як у науковій, так і у суспільно-політичній площинах. Скляний посуд є важливим джерелом для реконструкції культурних процесів пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів у Східній Європі, насамперед як свідчення взаємних контактів черняхівського населення із жителями інших регіонів Барбарікуму та римських провінцій. Разом з іншими категоріями античного імпорту скляний посуд залишається основою для датування черняхівського матеріального комплексу. Актуальність дослідження зростає із початком російської агресії та обумовлюється необхідністю захисту і збереження інформації про минуле в умовах бойових дій.

Метою дослідження реконструкція історико-культурних процесів пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів на території України, пов'язаних із циркуляцією та функціонуванням скляного посуду у місцевому варварському середовищі.

Меті підпорядковуються наступні **завдання**:

- 1) зробити огляд історії вивчення черняхівського скляного посуду, виявленого на території України та визначити актуальні напрями майбутніх досліджень;
- 2) продемонструвати динаміку накопичення та схарактеризувати репрезентативність джерельної бази дослідження;
- 3) визначити методологічні засади дослідження та схарактеризувати набір методів і програмне забезпечення, що використовуються;
- 4) визначити хронологію та поширення основних типів черняхівського скляного посуду;
- 5) визначити спільні технологічні риси у виготовленні і декоруванні черняхівських скляних посудин;

6) встановити можливі центри/регіони походження основних типів скляного посуду;

7) простежити зв'язок між динамікою циркуляції скляних посудин та історико-культурними процесами в регіоні;

8) схарактеризувати роль скляного посуду у черняхівському суспільстві.

Об'єктом дослідження є черняхівська археологічна культура, пам'ятки якої поширені на території України та сусідніх держав.

Предметом дослідження є скляні посудини, що походять з ареалу черняхівської культури, а також археологічні комплекси, у яких зафіксовані його знахідки.

4. Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна.

Наукові результати, викладені в дисертаційному дослідженні, здобуті дисертантом самостійно. Зокрема, спираючись на основні положення теоретичної концепції технологічних рішень та власні спостереження щодо методів виготовлення та прийомів оздоблення скляних посудин, автор припускає існування щонайменше трьох виробників (кожен з яких представлений окремою ремісничою традицією), які поставляли скляний посуд до черняхівських племен. Походження першої технологічної традиції можливо порівняно впевнено пов'язувати із Римською імперією, тоді як центри виробництва, що представляють другу та третю – очевидно локалізувалися за її межами, у Барбарікумі. Цілком імовірно, із другою традицією можна пов'язувати діяльність Комарівської майстерні, відкритої в ареалі черняхівської культури. Традиційно вважалося, що артефакти римського походження складають домінуючу частку черняхівського комплексу скляних посудин. Проте розрахунки автора демонструють, що вони надходили до місцевих варварських племен у значно меншій кількості у порівнянні із виробами інших технологічних традицій, що обумовлювало високу матеріальну цінність або специфічні соціальні функції таких предметів

у черняхівському суспільстві. У черняхівському суспільстві скляний посуд міг виконувати роль одного із важелів регуляції соціальних відносин.

До наукового обігу були залучені понад 300 нових скляних артефактів із різних пам'яток черняхівської культури, частина з яких наразі опубліковані у тому числі і завдяки зусиллям автора. Під час роботи опрацьовано колекції 16 вітчизняних музейних установ.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються.

Основні наукові положення та висновки дисертації є достатньо аргументованими та достовірними. Це підтверджується значним обсягом залучених у науковому дослідженні матеріалів. Зауважимо, що його джерельна база включає близько 1000 скляних артефактів, 62 % яких автор оглянув та задокументував особисто.

Аспірантом проводилася тривала і плідна робота, що виявилось як в ознайомленні кафедри з матеріалами дисертації в рамках обговорення розділів, так і наукового співтовариства через публікаційну активність.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Наукова новизна дисертації полягає в імплементації ідей концепції технологічних рішень у вивченні походження черняхівського скляного посуду, застосуванні міждисциплінарного підходу у дослідженні технології виготовлення та декорування черняхівських скляних посудин, використанні моделювання для вивчення ролі скляних предметів у місцевому варварському середовищі, а також залученні нових археологічних джерел, кількість яких зросла втричі з моменту написання останнього узагальнюючого дослідження скляних виробів черняхівської культури.

Робота являє собою комплексне узагальнююче дослідження скляного посуду черняхівської культури на території України, що обумовлює її **практичну цінність**. Його результати становлять інтерес для спеціалістів, що зосереджують свою увагу на вивченні хронології черняхівського

матеріального комплексу та економічних і політичних зв'язків місцевого населення із жителями різних регіонів Барбарікуму та римських провінцій. Деякі з наших висновків можуть бути цікавими й у дослідженні соціальної стратифікації черняхівського суспільства, а система класифікації матеріалу запроваджена у даній роботі може стати у нагоді для типологічної атрибуції скляних артефактів у майбутньому.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Матеріали дисертації викладені в кількох наукових публікаціях, які розкривають її основні положення. Ці матеріали стосуються трьох структурних розділів роботи та розкривають питання, пов'язані із технологією виготовлення і декорування черняхівських скляних посудин, а також їх походженням та циркуляцією у місцевому варварському середовищі. Публікації мають цілісний і завершений характер та виконані самостійно.

7.1. Відповідність публікацій здобувача п.8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44.

Публікації, що наводяться нижче, відповідають п.8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44. Вони є виконаними одноосібно: 2 (дві) з них розміщені у журналі «Археологія», включеному на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б» 2022 та категорія «А» 2023), 2 (дві) з них вийшли друком у зарубіжних виданнях «Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akademie vied» та «Slovenská archeológia», що індексуються у науково-метричних базах Web of Science Core Collection та/або Scopus (Словацька Республіка).

7.2. Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у фахових виданнях України:

1. Щепаченко, В. І., 2022. Скляний посуд пізньоримського часу з Війтенків: технологічний аспект. *Археологія*, 1, с. 121-153. DOI: 10.15407/arheologia2022.01.121

2. Щепаченко, В. І., 2023. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець у черняхівській культурі: проблема походження. *Археологія*, 2, с. 98-136. DOI: 10.15407/arheologia2023.02.098

Публікації у зарубіжних виданнях, індексованих науково-метричними базами Scopus та/або Web of Science:

3. Shchepachenko, V., 2020. Glasschalen vom Typ Weklice aus den Gräbern 110 und 211 des spätkaiserzeitlich-/frühvölkerwanderungszeitlichen Gräberfeldes Vojtenki 1. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akademie vied*, 67-1. pp. 77-101. DOI: 10.31577/szausav.2020.67.4

4. Shchepachenko, V., 2023. Early Migration Period Glassware in Chernyakhiv Culture. Networks of Distribution (Based on Glass Finds from Viitenky and Velyka Buhaiivka Burial Grounds). *Slovenská archeológia*, LXXI-2. pp. 345-376. DOI: 10.31577/slovarch.2023.71.12

8. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження та публікації, що відображають основні наукові результати дисертації, є виконаними здобувачем самостійно. Всі запозичення з джерел, наукової або довідкової літератури, цитати містять відповідні посилання, оформлені належним чином. Є змога ознайомитися з використаними джерелами на електронних репозитаріях через надані здобувачем посилання. Відповідно, наукові праці аспіранта є такими, що не містять академічного плагіату.

9. Апробація матеріалів дисертації.

Основні положення дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на чотирьох міжнародних наукових конференціях: «Імперії і

варвари» (м. Меджибіж, 8-9 жовтня 2021 р.), «Готський шлях: спільна історична подорож в минуле» (м. Володимир, 09 березня 2023 р.), “Archaeological Heritage between Carpathians and Caucasus” (м. Яси, Румунія, 21-22 листопада 2023 р.), “Archeologia i numizmatyka Europy Wschodniej” (м. Варшава, Польща, 18 березня 2024 р.).

10. Оцінка структури, мови та стилю дисертації (окрім філологічних спеціальностей).

Робота складається з анотацій українською та англійською мовою, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел і літератури та додатків. Зазначені структурні елементи відповідають змісту наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, який встановлює вимоги до оформлення дисертації. У вступі зазначено обґрунтування вибору теми дослідження, мету і завдання дослідження відповідно до предмета та об’єкта дослідження, методи дослідження, наукову новизну отриманих результатів, особистий внесок здобувача, апробацію матеріалів дисертації, а також її структуру та обсяг. Перший розділ присвячений огляду історії дослідження черняхівських скляних посудин, знайдених на території України, джерельної бази, методів та методики дослідження. Другий – вивченню хронології та розповсюдження основних типів черняхівського скляного посуду. Третій – аналізу технік виготовлення і прийомів декорування черняхівських скляних посудин. Четвертий – вивченню походження, циркуляції та використання скляного посуду у місцевому варварському середовищі. Дисертацію виконано українською мовою.

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту

Дисертація подається до захисту за спеціальністю 032 історія та археологія (галузь знань 03 гуманітарні науки). Робота відповідає зазначеній спеціальності та прийнятим науковим стандартам у фаховій спільноті.

12. Результати обговорення та проведення презентації.

Рекомендація дисертації до захисту

За результатами обговорення дисертаційної роботи аспіранта Щепаченка Владислава Ігоровича невідповідностей вимогам чинного законодавства або науковій доброчесності, а також неякісного виконання дослідження не виявлено. Дисертацію рекомендовано до захисту.

Завідувач кафедри
історії Східної Європи
історичного факультету
ХНУ ім. В. Н. Каразіна

д. і. н., професор
Волосник Ю. П.

